

**Sosyolojinin Mukaddimesi, Mukaddime’de Sosyoloji, Ensar
Çetin, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, 118 Sayfa,
ISBN: 9786254069413.**

İbn-i Haldun tarafından Kuzey Afrika tarihine yönelik olarak 14. yüzyılda kaleme alınan 7 ciltlik Kitabü'l-İber'in birinci cildi, Mukaddime adını taşımaktadır. Kitabü'l-İber'e giriş niteliğinde olan Mukaddime, zaman içinde diğer ciltler içinde ayrı bir eser gibi algılanarak en çok dikkate alınan ve okunan eser olmuştur. Bu eser aynı zamanda Kitabü'l-İber'in Türkçeye çevrilen tek cildi olma özelliğine sahiptir. Bunun nedeni, diğer ciltler çoğunlukla belli bir bölgenin tarihini belli kaynaklar aracılığıyla aktarma yoluna giderken Mukaddime'nin sosyal bilimlerin tüm alanlarına eleştirel, özgün ve yeni bir yöntem çerçevesinde değinmiş olması gösterilmektedir.

İbn-i Haldun, bugün klasik metinlerden biri olarak görülen eserinde kendi döneminde gerçekleşen toplumsal, ekonomik ve siyasal meseleleri belli bir yöntemle birçok açıdan tahlil etmiş ve modellendirme yoluna gitmiştir. Bu nedenle Mukaddime, başta sosyoloji olmak üzere, iktisat, siyaset, tarih felsefesi, beşeri coğrafya gibi sosyal bilimlerin birçok alanında öncü bir eser olarak kabul edilmektedir. Mukaddime'nin sahip olduğu bu nitelikler, birçok araştırmacının dikkat ve ilgisini çekmiş, zamanla bu ilgi; makale, tez ve kitap gibi farklı çıktılarla alan yazına katkı sunmuştur. Bu çalışmalardan bir tanesi Ensar Çetin'e ait "Sosyolojinin Mukaddimesi, Mukaddime'de Sosyoloji" adlı kitaptır. 2020 yılında yayımlanan kitap, Mukaddime'nin sosyoloji bilimine katkılarını ortaya koymaktadır.

Müellifin bu çalışmadaki amacı, eseri ile Batı'da sosyolojinin kurucusu ve öncüleri olduğu ilan edilen Machiavelli, Vico, Rousseau, Montesquieu, Saint Simon, Comte, Durkheim, Marx veya Weber'den yüzyıllar önce İbn-i Haldun'un toplumsal meseleleri belli bir yöntem ile ve kuramsal çerçevede ele aldığını ortaya koymak ve böylece İbn-i Haldun'un sosyoloji bilimine ve bu bilim dalına ait çok sayıda alt disipline öncülük ettiğini ispat etmektir. Bu iddia, çalışma boyunca yazar tarafından örnekler aracılığıyla temellendirilmiştir. Eser; önsöz, İbn-i Haldun'un hayatı ve sonuç kısımları dışında genel olarak üç bölümden oluşmaktadır.

İçerik ve Değerlendirme

"Sosyolojide Mukaddime" adlı birinci bölümde Mukaddime'de yer alan sosyal bilim yöntemi, toplumla ilgili teoriler, önemli sosyoloji kavramları ve sosyoloji alt disiplinlerine yer verilmiştir. Bu bölüm; sosyal bilim yöntemi, toplumsal dayanışma teorisi (asabiye), toplumsal yapı teorisi (bedevi-hadari

toplum), toplumsal değişme teorisi (tavırlar nazariyesi), umran bilimi (sosyoloji) ve siyaset sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, çevre sosyolojisi, din sosyolojisi, beslenme sosyolojisi ve müzik sosyolojisi gibi başlıklardan oluşmaktadır. Yazar, tüm bu konu ve alt disiplinlerin ilgili alanda öncülük ettiği bilinen teorisyenlerin aksine çok daha önce İbn-i Haldun tarafından detaylı ve belli bir yöntem çerçevesinde ele alındığını belirtmektedir. Bunun için her bir alt disipline ilişkin yer yer alıntılara yer vererek ayrıntılı açıklamalar yapmaktadır. Yazarın özellikle en temel ve güçlü iddiası sayılabilecek nokta ise İbn-i Haldun'un sosyolojinin kurucusu olduğudur (Çetin, 2020: 13). Buna dair ayrıntılı temellendirmeler tüm çalışma boyunca dile getirilir. Yazara göre İbn-i Haldun'un yaklaşımı, modern sosyoloji ile eleştirel sosyolojik yaklaşımları birleştirme gayesi güden inşacı sosyoloji anlayışına tekabül etmektedir (Çetin, 2020: 10).

Kitapta İbn-i Haldun'un sosyolojinin kurucusu olduğuna ilişkin iddia, farklı yazarlardan alıntılarla da desteklenmektedir. Örneğin; İbn-i Haldunla ilgili çok önemli bir eser ortaya koymuş olan Ahmet Arslan'a göre (2002: 155-156), İbn-i Haldun'un konuları ele alırken izlediği nesnellik, gözlem, realizm gibi yöntemler ve sonuçlardan kanunlar çıkarma girişimi kendisini sosyolojinin kurucusu yapmaktadır. İbn-i Haldun Batı'da genel olarak sosyolojinin kurucusu kabul edilen Auguste Comte'tan beş asır önce konusu insan medeniyeti ve insan toplumunun incelenmesi olan sosyolojiyi (Umran Bilimi) kurmuştur (Günay, 1998: 110-111). Sosyoloji biliminin Comte ile başlatılmasının nedeni, Comte'un Sosyoloji terimini ilk defa kullanan kişi olmasıdır; ancak yeni düşünceler, genellikle bir bilginin öncüleri ve çağdaşlarının ürettiği düşüncelerin devamı ya da yeniden üretilmiş hâlleri olmaktadır (Turner, Beegley ve Powes, 2017: 25). Çetin'in çalışmasında da değinildiği üzere Durkheim'e göre Comte'un sosyolojiye katkısı oldukça yetersizdir (1994: 56-57) ve sosyoloji ismi barbarca olup toplum bilimlerinin temellerini ilk atan kişi Comte olmayıp 18. yüzyıl filozoflarıdır (2019: 15). Durkheim, sosyolojiye katkı konusunda İbn-i Haldun'u da görmezden gelmiştir; ancak Çetin'in çalışmasında, umran biliminin modern sosyolojinin ve diğer tüm sosyal bilimlerin ele aldığı konuları bir bütün olarak ihtiva ettiği belirtilmektedir. Buna gerekçe olarak kitapta umran ilminin içerdiği konular şu şekilde sıralanmıştır: "Geçmiş dönemlerde yaşamış kavimlerin yaşayışlarında meydana gelen değişiklikler; bu kavimlerin yönetimi ve ülkeyi ellerine geçirmelerinin sebepleri, yerleşik veya göçebe hayat tarzı, göçebeler ve nüfus hareketleri; devlet kurma, devletlerin kuvvet kazanmaları ve çökmeleri, üretim, bilim, sanat, ticaret, kar-zarar olaylarını, zamanın akışı içerisinde bunların durumların değişimini ve değişim sebeplerinin incelemek" (Çetin, 2020: 11).

"Mukaddime'de Sosyoloji" başlıklı ikinci bölümde Mukaddime'de geçen sosyoloji ile ilgili bölümler aslı korunmuş şekilde herhangi bir yorum yapılmadan yer almaktadır. Birinci bölümde yer verilen sosyal bilim yöntemi, toplumsal dayanışma teorisi (asabiye), toplumsal yapı teorisi (bedevi-hadari toplum), toplumsal değişme teorisi (tavırlar nazariyesi), umran bilimi (sosyoloji) ve siyaset sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, çevre sosyolojisi, din sosyolojisi, beslenme

sosyolojisi ve müzik sosyolojisi şeklindeki başlıklara bu bölümde de aynen yer verilmiştir; ancak birinci bölümden farklı olarak yazar, bu bölümde yukarıdaki alan ve alt disiplinlerin Mukaddime’de geçtiğine dair kendi düşünceleri ve diğer çalışmalardan ifadelerle desteklemek yerine bu başlıkların her birinin altına Mukaddime’deki ilgili bölümleri aynen yerleştirmeye yoluna gitmiştir. İbn-i Haldun’un bu konulardaki görüşlerinin her biri birer alıntı şeklinde Mukaddime’deki sayfa numaralarına da yer verilerek aktarılmaktadır. Yazarın çalışması boyunca yararlandığı ve alıntılar yaptığı Mukaddime metni, 2015 yılında Süleyman Uludağ’ın çevirdiği ve Dergah Yayınları tarafından basılan nüshadır. Bu bölümün önemi, sosyoloji konuları ve alt disiplinleri ile ilgili İbn-i Haldun’un görüşlerinin yorum yapılmadan okuyucuya sunulmuş olmasıdır. Ayrıca bu bölümün Mukaddime’den çeşitli alanlarda istifade etmek isteyen araştırmacılara da büyük bir kolaylık sağladığı söylenebilir. Zira bilinenin aksine Mukaddime’nin tamamında değil, farklı bölümlerinde aralıklarla sosyolojik meselelere yer verilmektedir. Böylece bu klasik esere sadece belli amaçlarla yönelmek isteyen araştırmacıların bu metinde kaybolması engellenerek kendilerine zaman kazandırılmış olmaktadır.

İbn-i Haldun’un “Batıya Düşen Gölgesi” isimli üçüncü ve son bölümde Batılı sosyal bilimcilerin görüşlerinin bir kısmına aslı korunarak yer verilmiştir. Böylece bu görüşlerin İbn-i Haldun tarafından çok daha önce Mukaddime’de ortaya konduğu ve İbn-i Haldun’un görüşlerinin bir tekrarı niteliğinde olduğu iddiası desteklenmiştir. Bu bölümde yer verilen teorisyenler; Machiavelli, Vico, Rousseau, Montesquieu, Comte, Marx ve Durkheim’dir. Yazara göre bu isimler, “İbn-i Haldun’dan yüzyıllar sonra yaşamışlardır ve bu isimlerin sosyal bilim görüşlerinin önemli bir kısmı, İbn-i Haldun’un görüşlerine ya çok benzemekte ya da İbn-i Haldun’un görüşlerinin bir tekrarı durumundadır” (Çetin, 2020: 96). Buradan hareketle yazar, bu isimlerin kuramlarını oluştururken İbn-i Haldun’dan etkilenmiş oldukları sonucuna varmaktadır. Bölümün devamında bu iddiayı desteklemek amacıyla sözü edilen kuramcılarının kendi orijinal eserlerinden alıntılar sayfa numaraları ile birlikte aynen aktarılmıştır. Böylece ikinci bölümde alıntılar şeklinde yer alan İbn-i Haldun’un görüşleriyle bu kuramcılarının görüşlerinin karşılaştırılması imkânı okuyucuya sunulmuştur ve okurun yazarın kişisel yorumu tarafından yönlendirilme ihtimali ortadan kalkmış olmaktadır. Yazar, çalışmasındaki iddialarını temellendirmek amacıyla her ne kadar ağırlıklı olarak yerli literatürden faydalanmış olsa da yabancı literatürde yer alan bazı çalışmalar da İbn-i Haldun’un sosyolojinin kurucusu olduğunu ifade etmektedir (Bkz; Alatas, 2016: 786).

Yazar, kitabın sonuç kısmında İbn-i Haldun’un Batı’da sosyolojinin kurucuları ilan edilen kuramcılardan yüzyıllar önce sosyoloji biliminin konusunu, yöntemini ve temel kavramlarını ortaya koyması nedeniyle sosyolojinin kurucusu olduğunu ve bunun yanında birçok sosyoloji alt disiplininin de oluşmasına öncülük ettiğini tekrar vurgulamaktadır. Yazar, daha da ileri giderek bu ifadelerin devamında son söz olarak, sosyoloji konusunda da “Işık Doğu’dan yükselmiştir”

ifadesini dile getirmiştir (Çetin, 2020: 113). Kitap boyunca hissedilen Doğu-Batı ayrımı, kitabın son sözü olan ve genelde Cemil Meriç'e atfedilen ancak aslında anonim olan bu ifade aracılığıyla iyice belirginleşmiştir. Yazar tarafından Batı, Doğu'yu sosyal bilimlerin tarihine katkıları konusunda göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmekte ve her defasında bu duruma hem Doğu hem de Batı kaynakları ile cevap verilmektedir. Böylece Batılı kaynakların sahip olduğu düşünülen Eurocentric (Avrupa merkezilik) niteliğine karşı çıkılmaktadır.

Canatan (2016: 203), Mukaddime üzerine yapılan pek çok çalışmanın Mukaddime'yi bir bütün olarak ele alma konusunda yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni, mevcut çoğu çalışmanın bu klasik esere parçalı olarak yaklaşmasıdır. Ensar Çetin'in "Sosyolojinin Mukaddimesi, Mukaddime'de Sosyoloji" isimli çalışması her ne kadar Mukaddime'deki sosyolojik konu ve alanlara odaklanmış ise de birçok açıdan Mukaddime ile ilgili bir boşluğu doldurduğu görülmektedir. Öncelikle Mukaddime'den, ilgili sosyolojik bölümleri çekerek bunları farklı başlıklar ve bölümler şeklinde aktarmış olması nedeniyle Mukaddime'ye aşına olmayan araştırmacıların bu konuda işini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında diğer kuramcılarla ilgili de alıntı ve açıklamalara yer verildiğinden okuyuculara, İbn-i Haldun ve Mukaddime dışında başka birçok öncü sosyal bilimci ve bunların klasik kuram ve eserleri konusunda da bilgi sahibi olma fırsatı sunulmaktadır.

Yazar, çalışma boyunca her ne kadar bilimsel kaynaklara yer vermiş ve bu kaynaklar çalışmaya nesnel nitelik katmış olsa da Mukaddime'ye ilişkin yazarın iddia ve görüşlerinin kimi yönlerden öznel olduğu da metin boyunca fark edilmektedir. Mukaddime ve Batılı kuramcıların klasik eserlerinden alıntılarının yer aldığı bölümler dışındaki kısımlarda bu öznel vurgu açıkça görülmektedir. Bu özneliği aşma adına Ritzer gibi teorisyenlerin İbn-i Haldun'un sosyolojinin kurucusu olduğuna ilişkin alıntısına ek olarak başka çalışmaların da araştırmaya dahil edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Üstelik Batılı alan yazının sosyoloji tarihi konusunda İbn-i Haldun'u neden göz ardı ettiğine ilişkin öznel açıklamalardan ziyade bilimsel ve nesnel açıklamaların yapılması gerekmektedir. Zira kronolojik olarak önce var olmanın sosyal bilimlerde her zaman hak iddia etmede kullanılamayacağı ve geçerlilik taşımayacağı şeklinde bir iddia da gündeme getirilebilir. Son olarak İbn-i Haldun'un görüşleri ile Batılı sosyal bilimcilerin görüşlerinin karşılaştırılması, cümle şeklinde alıntılara ek olarak kavramsal boyutta da bir karşılaştırma şeklinde yapılabilir. Böylece İbn-i Haldun ile Batılı sosyal bilimcilerin görüşlerinin birbirine benzerliği ile birbirinden farklılığı daha net ve somut olarak ortaya konabilir.

Kaynakça

- Alatas, S. F. (2006). Ibn Khaldun and Contemporary Sociology. *International Sociology*, 21(6), 782-795.
- Arslan, A. (2002). *İbn-i Haldun*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Canatan, K. (2016). Sosyal Bilimler Metni Olarak Mukaddime: Bir Meta-Anlatı. *Mukaddime*, 7(2), 201-216.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Durkheim, E. (2019). *Sosyolojinin Öncüleri: Montesquieu ve Rousseau*. İstanbul: Dedalus Yayınları.
- Çetin, E. (2020). *Sosyolojinin Mukaddimesi, Mukaddime'de Sosyoloji*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbn-i Haldun. (2015). *Mukaddime*. (ed. S. Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turner, J. H., Beeghley, L., ve Powers, C. H. (2017). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Arş. Gör. Mevlüt UĞURLU,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü,
mevlutugurlu28@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5860-9543.